

DELO

glasilo KPI za slovensko narodno manjšino

T R S T - 18. decembra 1981
Leto XXXIII. - Štev. 23
Petnajstdnevnik - Quindicinale
Abbon. postale - Gruppo II/70
300 lir

Komunisti obsojamo uvedbo vojaškega režima in podpiramo obnovo sporazumevanja na Poljskem

Nenavadni razplet dogodkov na Poljskem nas je presenetil in zapušča v nas mešane občutke ogorčenja in zaskrbljenosti. Kakorkoli si skušamo tolmačiti dogajanje, za katerega ni podrobnih informacij, razen uradnih proglašev novega «vojaškega sveta», ne moremo mimo nekaterih preprostih ugotovitev. Priča smo bili novemu globokemu protislovju tako imenovanega «realnega socializma», oziroma blokovsko pogojenega modela državno-birokratskega vodenja v družbah, ki imajo uresničene temelje za razvoj socializma, ne pa še njegovih pogojev in predpostavk. Kakorkoli že ocenjujemo dogajanje, ni dvoma, da se je na Poljskem zgodilo nekaj takega, česar si napredni ljudje po vsem svetu niso nikoli pričakovali. Zasedba Češkoslovaške je nedvomno predstavljala prvo vojaško intervencijo skupine socialističnih držav proti drugi socialistični državi zaradi medsebojnih nesoglasij. Na indokitajsekm polotoku smo bili priča prvim vojnem med socialističnimi državami. Na Poljskem smo, končno, bili priča prvemu državnemu udaru v družbi, ki sloni na temeljih podržavljene družbene lastnine in deklarativnih načelih «delavske oblasti». Vedno smo trdili in trdimo, da sta socializem in demokratični odnosi med ljudmi nerazdružljivi. Še naprej bomo trdili, da ne moremo govoriti o zares socialističnih odnosih med ljudmi, če ti ne slonijo na načelih demokracije, svobode in ne stremijo k osvoboditvi človeka izpod kakršnegakoli monopola odtujene oblasti.

Poljska je tragičen (upamo pa, da ne dokončni) dokaz strahotnih napak, ki jih je zagrešila v prvi vrsti neka partija, ki zase trdi, da je «delavska», v resnici pa je napravila pridobljeno zaupanje delavstva in se je na koncu obrnila proti tistemu razredu, ki naj bi ga vsaj formalno in imensko predstavljala.

Poljska pa je obenem tudi tragični primer brezizhodnosti politike radikalne konfrontacije v družbi, kateri sama gospodarska in družbena kriza narekuje — zaradi višjih narodnih interesov — trajno in zavzeto dogovarjanje vseh družbeno-političnih sil: komunistov, vojske, katoliške cerkve in neodvisnega sindikalnega gibanja «Solidarnosti».

Preden bi se lotili razmišljanja o poljskih dogodkih in lekcij, ki jih moramo doumeti, pa še iskrena želja: da bi vendar našli Poljaki nek izhod sami, da bi se vendar začeli sporazumevati, da bi

končno uresničili pogoje za oblikovanje fronte narodnega sporazuma in torej pogoje za odpravo vseh oblik vojaške prisile, ki jih je (po našem mnenju) prenačljeno in neupravičeno) oklical premier general Jaruzelski. Upamo torej in si prizadevamo, da bi bile čimprej obnovljene sindikalne in demokratične svoboščine, zagotovljena neodvisnost Poljske in torej tudi možnost resnične prenovitve njenega socializma v «poljski smeri», torej takega, kakršnega si želijo protagonisti dosedanje konfrontacije in predvsem poljski delovni ljudje.

Prva tragična lekcija, ki nam jo dajejo poljski dogodki, zadevajo vlogo komuni-

stov, ki so si v nekaj desetletjih zaprili zaupanje ljudi in celo delavskega razreda, v imenu katerega so se polastili monopola oblasti. Tuji zgodovinarji priznavajo, da so komunisti na Poljskem opravili v najtežjih trenutkih poljske zgodovine svojo narodno in razredno dolžnost. In vendar je njihova pot posejana s tragedijami tako, kot je posejana s tragedijami cela poljska zgodovina. Ko govorimo o poljskih-komunistih moramo najprej vedeti, o «kateri» partiji pravzaprav govorimo. KP Poljske je namreč edina komunistična partija na svetu, ki jo je «kominterna» razpustila pred začetkom druge svetovne vojne, Stalin pa dal za-

Stojan Spetič

KPI O HUDIH DOGODKIH NA POLJSKEM

Hudi ukrepi poljske vlade, proglasitev zasedbenega stanja, ustanovitev izrednega vojaškega sveta, aretacije in prijave vojaškim sodiščem, vzbujajo živo zaskrbljenost.

Obsojamo udarec, ki so ga zadali poskusom političnega reševanja krize na Poljskem z odgovornim sodelovanjem vseh družbenih komponent in poskusi dejanske demokratizacije.

KPI je vedno priznavala in podpirala nujnost globoke prenovitve, ki naj bi premostila napake v usmerjanju in vodenju gospodarstva in v političnem življenju. Ta prenovitev bi bila morala sloneti na temeljnih silah obnovljene komunistične partije, sindikalnih organizacij, ki samostojno in odgovorno predstavljajo svobodno voljo delovnih ljudi, kakor tudi katoliške cerkve.

KPI je vedno bila mnenja da mora nova smer sloneti na odprti razpravi, ki naj uresniči smotne dogovore in omogoči reševanje ostrih problemov družbe in države, zagotovi svobodo poljskemu ljudstvu in neodvisnost Poljske države, brez nasilja, z izolacijo ekstremističnih in neodgovornih teženj in zavračanjem vsakega pritiska in zunanjega posega.

Dosledno s temi stališči KPI zahteva, naj se obnovijo in zjamčijo sindikalne in državljanske svoboščine. Meni obenem, da je potrebno obnoviti dialog in iskanje politične rešitve. To je nujno za vse strani, katerih sodelovanje je bistvenega pomena. Zato jim mora biti zagotovljena možnost svobodnega izražanja in dejavnosti.

KPI poziva k odgovornosti vlado, komuniste, delavce in vse državljane na Poljskem, ne glede na njihova politična stališča, naj se izognejo katastrofalnim rešitvam, ki bi lahko bridko odmevale v celi Evropi.

KPI v tem dramatičnem trenutku ponovno poudarja, da sta pojma socializma in demokracije nerazdružljiva in se zato obvezuje, da bo nadaljevala v tej svoji strateški izbiri.

KPI poziva demokratične in levičarske sile, katoličane, družbene in kulturne organizacije v Italiji in Evropi, naj se izognejo instrumentaliziranju in poskusom propagandističnega ločevanja in razvijajo dialog ter pobude za zaščito miru, popuščanja in razoroževanja.

Vsodržavno vodstvo KPI

preti in pobiti skoraj vse njene voditelje. Tiste, ki jih ni dal pobiti, pa je Sovjetska zveza izročila nemškim nacistom po razdelitvi poljske države in dogovoru med Molotovom in Ribbentropom. Sramotni madež na zgodovini mednarodnega komunističnega gibanja ostaja prizor, kako so ruski vojaki preko mostu nagnali poljske komuniste v roke nemških gestapovcev, ti pa so jih nato sistematično ubijali v svojih lagerjih do konca druge svetovne vojne.

Komunisti, ki so na bazi delali med nemško zasedbo Poljske, so pozneje organizirali odpor in partizansko vojsko («Armada ludowa»). Podobno so svojo partizansko vojsko in odrede organizirali nacionalistični Poljaki («Armada krajowa»), podtalni odpor pa tudi Židje v Varšavi in drugih večjih mestih.

Sovjetska armada je leta 1945 v pohodu nad Nemčijo osvobodila tudi Poljsko, kjer se je po vojni začel oblikovati svojevrsten model naprednega režima. Poljska naj bi bila eden izmed modelov «ljudske demokracije», ki bi se razlikovala od tedanjega stalinskega modela socializma v Sovjetski zvezi. Preživeli poljski komunisti, socialisti in socialni demokrati so se združili v novo partijo — Poljsko združeno delavsko partijo. V državi je nastal svojevrsten politični pluralizem, v katerem so delovale tudi druge demokratične stranke z množično podlago (kmečka, katoliške, demokratska), ki so priznavale PZDP vodilno vlogo v «narodni fronti». Katoliška cerkev, ki se nikoli, niti za trenutek ni kompromitirala z nacističnim okupatorjem, pač pa ohranjala svojo specifično vlogo rodoljubne množične podlage poljskega domovinskega čustva, je imela v tej družbi poseben položaj. Vendar se režim «ljudske demokracije» ni nikoli uresničil. Leta hladne vojne in zedinjevanja modelov znotraj sovjetskega vojaško-političnega bloka so privedla do povsem drugačne stvarnosti: birokratsko-državnega monopola partije v družbi, ki je le na videz ohranila pluralistične značilnosti. Demokratične svoboščine so bile zožene v tolikšni meri, da je PZDP ohranjela vodilno vlogo v družbi «v imenu delavskega razreda», vendar pa «brez delavskega razreda».

Odjuga in s tem nov val upanja sta se sprožila po 20. kongresu KP SZ in prvem obdobju destalinizacije. Na čelo partije je na zahtevo upornih delavcev prišel (naravnost in ječe) Wladislaw Gomułka, človek, ki je preživel po zaporih stalinske čistke v partiji. Med ostalimi preživeli je bil tudi naslednji protagonist, Edward Gierek. Tudi on se je rešil predvsem zato, ker je velik del svojega življenja prebil kot izseljen rudar v Franciji.

Leta 1957 je Gomułka užival podporo in zaupanje celotnega poljskega naroda. V njem so videli možnost uresničevanja «poljske poti» k demokratičnemu socializmu. V resnici pa PZDP ni storila niti enega pomembnejšega koraka na tej poti. Ohranila je sistem političnega monopola nad oblastjo, birokratski sistem vodenja gospodarstva, v katerem so delavci, imenski nosilci oblasti v socialističnem režimu, bili čisto navadni «mezdni

uslužbenci» tega sistema, ki je do njih nastopal tako, kot kakršnekoli gospodar v kapitalističnem svetu. S to bistveno razliko, da je kapitalist branil svoje razredne interese, socialistična država pa je bila v nasprotju z vsemi deklariranimi načeli, na katerih naj bi slonela. PZDP se je čedalje bolj odtujevala od delavskega razreda, postajala je nosilec «drugih interesov» — interesov birokratsko-administrativnega aparata, ki ni hotel popustiti niti za ped pridobljene oblasti, da bi jo delil ali celo predal delavcem.

Kljub temu je poljski delavski razred vztrajal v obrambi svojih pridobitev, med katere spadata vsekakor narodna neodvisnost (čeprav v okviru blokove razdelitve sveta) in načela o socialističnih odnosih v družbi. Zanje se je boril, tudi proti «svoji» partiji, od katere je terjal predvsem novo politiko.

Spomnimo se leta 1970 v Gdansk in drugih baltskih mestih. Delavci Leninskih ladjedelnic so zasedli svoje obrate in dvignili nanje rdečo zastavo, peli so Internacionalo, zahtevali «več socializma, več oblasti delavcem».

Partija je poslala nadnje policijo s puškami. Postrelili so na stotine delavcev...

Oblasti so se zbale delavcev v Gdansk, najbrž tudi zato, ker so imele pred očmi, kaj se je zgodilo na Češkoslovaškem dve leti prej. Trdna represija, v krvi zatrt poskus delavcev baltskega Primorja, da bi se pogovorili z oblastjo, so PZDP dokončno odtujili delovnim ljudem. Gomułka je zamenjal Gierka, ki je v enem desetletju skušal dati Poljakom to, česar niso zahtevali (razvito industrijsko gospodarstvo), ker jim ni mogel ali hotel dati tistega, kar so zares zahtevali: več oblasti, možnosti sodelovanja, soodgovornosti, samoupravljanja. Skratka globoko prenovitev v smeri demokratizacije zastarelih struktur poljske družbe.

Tako se je lahko zgodilo, da so poljski delavci v sedemdesetih letih obrnili hrbet PZDP in si sami poiskali nove predstavnike, nove oblike organiziranja izražanja. V praznino, ki jo je zapustila PZDP, so vstopili novi ljudje. Med njimi KOR Jacka Kurona in KNP, protikomunistična in nacionalistična ilegalna stranka. Industrializacija z naglimi ritmi je privedla v mesta nove milijone delavcev, ki so do včeraj bili na kmetih, kjer so živeli in delali v majhnih zasebnih kmetijah in kjer je imela najmočnejši vpliv katoliška cerkev. Ti milijoni mladih industrijskih delavcev s podeželja so se zllili s starim poraženim delavskim razredom v Gdansk, Varšavi, Radomu, v šlezijskih rudnikih v nov, bojevit in radikalno usmerjen delavski razred, ki ni več trpel uradnih oblik oblasti, začelši od svojih strokovnih organizacij (sindikatskih).

Avgust 1980 v Gdansk je v nekaj tednih rodil «Solidarnost», sindikalno, obenem pa množično družbenopolitično organizacijo. Ta je 15 mesecev stala na razpotju in ni vedela, kakšno pot naj ubere. Na razpolago je imela namreč dve možnosti: lahko bi svojo veliko moč in zaupanje množic usmerila v dialog s partijo za uresničitev globokih preo-

brazb v poljskem družbeno-političnem sistemu, lahko pa bi se tudi organizirala v radikalno opozicijo, ki bi v kratkem uresničila svoj cilj: zrušenje oblasti PZDP.

Politični realizem in spoznanje o blokovski pogojenosti Poljske so voditelje «Solidarnosti» privedli do tega, da so javno razglašali nujnost reforme poljskega sistema preko delavskega samoupravljanja in priznavali vodilno vlogo PZDP v političnem življenju, čeprav so mnogi izmed njih bili globoko v srcu prepričani, da je nujen spopad z oblastjo in torej organiziranje opozicije.

Težko je vedeti, v kolikšni meri so se množice poljskih delavcev strinjale z eno ali drugo linijo in v kolikšni meri so skozi «Solidarnost» skušale le reševati svoje osnovne življenjske probleme v naraščajoči gospodarski krizi. Ni dvoma vsekakor, da je bilo tudi slepcem jasno, da poljski delavci niso več bili pripravljeni žrtvovati se za oblast, v katero niso verjeli. Oblast, ki so jo najbolje čutili na delovnem mestu, v tovarnah, medtem ko so bili še pripravljeni na dialog z osrednjo vlado in državno oblastjo.

Tu je partija spet izgubila dragoceno priložnost, da bi v sporazumevanju, obnavljanju zaupanja v delavski razred in iz delavstva, uresničila tudi korenito obnovo same sebe in svoje vloge. Pogoja za to pa sta bila na dlani: uresničitev delavskega samoupravljanja v gospodarstvu in demokratizacije v družbenem življenju, izločitev iz partijskih vrst vseh konzervativcev, dogmatikov in sploh tistih, ki so zavirali politiko dialoga in reform.

«Solidarnost» tudi ni šla prepričano k dialogu, nasprotno, v svojih taktičnih potezah je ustvarjala skoraj videz, da zliva vodo na mlin dogmatskega dela PZDP in se bori predvsem proti reformatorskemu krilu. Namesto dialoga in sporazumevanja, torej kompromisov, je «Solidarnost» izbrala najprej politiko izsiljevanja, nato pa neposrednega soočenja, spopada.

V teh pogojih, ki so se nerazumljivo zaostriili po kongresih PZDP in Solidarnosti, je namesto sporazumevanja nastala nova praznina. Na Poljskem se je rušila monopolna oblast PZDP, državni aparat je bil v kotu, Solidarnost pa ni sprejela ponujenih oblik samoupravljanja. Vrstile so se stavke, pa tudi sicer je produktivnost dela bila na tleh. Industrijska proizvodnja je v enem letu padla na 15%, medtem ko so osebni dohodki narastli nominativno za 20%. Kmetje v zasebnem sektorju niso več prodajali državi svojih pridelkov, raje so izbrali pot črne borze in zamenjave blaga. Poljska je ostala brez hrane, najbrž tudi zato, ker je oblast ogromne količine žitaric in krompirja porabila za destilacijo vodke za izvoz, živina pa je ostajala brez krme. Poljska je morala izvažati, izvažati, saj je bila že krepko zadolžena na Zahodu (27 milijard dolarjev) in ni imela blaga, da bi z njim plačala dolgeve. Premog, glavni vir deviznih prihodkov, je primanjkoval, ker so rudniki delali s polovično kapaciteto. Državi je grozila gospodarska katastrofa in Poljaki so drveli vanjo z dokajšnjo mero neod-

(Nadaljevanje na 8. strani)

40-letnica ustrelitve Pinka Tomažiča in tovarišev

Proslavi na openskem strelišču je predsedoval Mirko Kapelj, govorili pa so Milan Pahor, Giovanni Postogna in Julij Beltram. Moški in ženski zbor «TABOR» z Opčin sta zapela nekaj žalostink

«Tu naj se zbirajo zlasti mladi ljudje obeh narodnosti, ki tu živijo, da na grobovih ubitih spoznajo, da nasilje neti odpor, da je priznavanje enakih pravic in enakega spoštovanja vsem, ne glede na jezik, raso ali vero aksiom časa in osnovni postulat za mirno sožitje tu in kjerkoli».

(iz govora, ki ga je imel Julij Beltram — v imenu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije — na proslavi na openskem strelišču)

Na spominski svečanosti, ki je bila ob odprtju nove knjižnice «Pinko Tomažič in tovariši», v soboto, 12. t.m. v Prosvetnem domu na Opčinah, sta sodelovala tudi pevska zbor Tabor z Opčin. Oba zbora vodi prof. Sveto Grgič.

Oba zbora sta pela tudi na spominski svečanosti, v nedeljo, 13. t.m. na openskem strelišču. Zbora, ki sodelujeta na številnih proslavah in prireditvah, sta prvič zapela pesem «v spomin» matere Pinka Tomažiča, ki jo je pred kratkim uglasbil Aleksander Vodopivec. Besedilo je povzeto iz zadnjega Pinkovega pisma staršem.

V okviru istih proslav si je številno občinstvo lahko ogledalo lepljenko o drugem tržaškem procesu in obsodbi Pinka Tomažiča in ostalih obsojencev. Besedilo je zbral Drago Gorup, ki je delo tudi režiral in igral. Lepljenka je imela velik odmev, saj nazorno in ponekod dramatično prikazuje celoten potek zločinskega procesa.

Govor, ki ga je imela tov. Marija Bernetič na proslavi Tomažiča in tovarišev v krožku C.C.A. v Verdijevem gledališču v Trstu.

Današnja proslava je posvečena liku Pinka Tomažiča in tovarišem, ki so pred štiridesetimi leti žrtvovali svoja življenja v boju proti fašističnemu zatiranju, za družbeno pravico in narodno svobodo, za uničenje fašistične diktature.

Te dni poteka štirideset let, odkar se je fašistično posebno sodišče drugič preselilo iz Rima v Trst, da sodi Tomažiču in tovarišem.

Na procesu «Pina Tomažiča», kot ga je sodstvo imenovalo, je sedelo na zatožni klopi šestdeset protifašističnih borcev. Bili so Slovenci in Italijani, pristaši različnih prepričanj in mnenj. Skupina obtožencev je bila izraz in dokaz široke ljudske enotnosti: vse je združeval boj proti skupnemu sovražniku.

Uprizoritev procesa ni bila nič drugega kot tragična burka, ki so jo rimski oblastniki že vnaprej zrežirali v Rimu, ker so hoteli z ustrahovanjem zatreti protifašistično gibanje in preprečiti enotnost med tu živečima narodom.

Po štirinajstdnevem zasedanju in mučnem zasliševanju je fašistično sodstvo izreklo težko, zločinsko obsodbo. Proces se je končal z devetimi smrtnimi obsodbami, ostalim obsojencem je bilo naloženih 978 let težkega zapor.

V noči med 14. in 15. decembrom so štiri smrtne obsodbe spremenili v do smrtno ječo.

Že drugi dan po obsodbi so Tomažiča skupno z Ivanom Ivančičem, Simonom Kosom, Viktorjem Bobkom in Ivanom Vadalom usmrtili na openskem strelišču. Bilo je 15. decembra 1941 ob osmi uri in pet minut.

Predno so na openskem strelišču fašisti sprožili smrtni rafal, je Tomažič vskliknil: «Dol s fašizmom, naj živi komunizem! «Tudi njegov zadnji vzklik je dokazal vlogo komunistov za rešitev de-

lovnega ljudstva izpod fašističnega jarma.

Na procesu je bilo Tomažičevo obnašanje nadvse dosledno: odražalo je brezkompromisnega borca, lik komunističnega voditelja, ki se v najtežjih pogojih, tudi za ceno lastnega življenja, goreče poteguje za delovno ljudstvo in za svobodo svojega naroda.

Že v šolskih klopih je Tomažič, šestnajstletni dijak, globoko občutil nasilstvo, ki ga je fašizem vsak dan prizadeval slovenskemu človeku in vsemu delovnemu ljudstvu. Posebno so ga prizadele in ranile krivice, ko je fašizem prepovedal slovenski jezik, ukinil slovenske šole. Smrtna obsodba hrvaškega rodoljuba Gortana, smrtne obsodbe, ki jih je zloglasno posebno fašistično sodišče izreklo zoper štiri slovenske protifašistične mladince, ki so prešli v zgodovino kot bazoviški mučeniki in vsa druga nasilstva, ki jih je vse delovno ljudstvo moralo pretrpeti, so mladega Pinka privedla do tega, da se je začel zanimati za socialno pravičnost in za narodno enakopravnost. Resno razmišljanje o kritičnem položaju na našem področju ga je privedlo do trdnega prepričanja, da je nujen skupen odločen boj Slovencev in Italijanov proti fašizmu. V tistem težkem obdobju se je odločil.

Pomladi leta 1931 se je vključil v Zvezo komunistične mladine in se lotil aktivnega dela v revolucionarnem gibanju, za uveljavitev delavstva v socialnem življenju, za uresničitev idealov delavskega razreda, za osvoboditev slovenskega naroda in za njegovo združitev v lastni, sovjetski socialistični republiki. Tomažič se je iskreno opredelil za razredno in revolucionarno organizacijo delavskega razreda v prepričanju, da je rešitev slovenskega nacionalnega vprašanja neločljivo povezana v revolucionarno preobrazbo italijanske družbe in z bojem, ki ga je vodila KPI. Komunisti smo pripisovali velik pomen osvobo-

dilnemu gibanju zatiranih narodov in narodnih manjšin. Naše stališče je bilo, da je treba boj za samoodločbo narodov bojevati vzporedno z bojem za gospodarsko, družbeno, kulturno in politično osvoboditev delavskih množic. To so bila načela, ki so jih komunisti postavljali za uresničitev pravic zatiranih narodov in narodnih skupnosti. V tem smislu smo tolmačili pomen internacionalizma in bratstva med narodi vsega sveta. V naših krajih smo se potegovali za bratsko solidarnost med tu živječimi Slovenci in Italijani.

Pinko Tomažič je posvetil vse svoje moči in znanje boju za pravice delavskega razreda in za bratstvo in enakopravnost med narodi.

Objektivno moramo presoditi dolgoletno delovanje Komunistične Partije: odvijalo se je v različnih zgodovinskih dobah in pogojih, ki so sproti zahtevali

reševanje novih, neznanih vprašanj. Zato bi ne bilo pravilno trditi, da so bila stališča komunistov vedno zgodovinsko brezhibna. Bile so storjene tudi težke napake; toda tudi pri tem je bilo veliko junaških dejanj in smo kljub napakam napredovali. Predvsem ne smemo pozabiti, da je KPI zrasla v močno organizirano silo delavskega razreda in italijanskega delovnega ljudstva in majhne, borbene stranke ilegalcev. Tomažič je postal komunist v času, ko je bila naša partija — partija ilegalcev. Iz ilegalnega partijskega tiska, ki so ga dobivali, se je učil in bogatil svoje politično znanje, poglobil se je v politični študij. Svojega znanja pa ni hranil zase: širil ga je med tovariše, tolmačil ga je in razlagal soborcem. Sam se je tudi vneto učil od ljudstva: vsako misel, ki jo je slišal pri delavcu, kmetu, ženski, zlasti pa pri mladini je znal razčleniti in politično utemeljiti. Natanko je poznal težave, ki so trle delovno ljudstvo.

Izkušnje, ki jih je nabral med študijem v Mariboru in Zagrebu in med služenjem vojaškega roka v Pisi je znal prilagoditi našim razmeram. Kmalu je postal voditelj komunističnega gibanja, napolnil je vrzeli, ki jih je OVRA vnesla v našo organizacijo s števnimi aretacijami. Njegova zasluga je bila, da se je partijsko vodstvo spet vzpostavilo, razživelo se je partijsko delovanje in razširilo protifašistično gibanje na osnovi smeric in navodil sedmega kongresa komunistične internacionale, ki se je zavzela za širokih ljudskih front zoper nacifašistično nevarnost. Urejal je in širil glasilo Delo v prepričanju, da je pisana beseda izredno učinkovito orožje. Ko je Partija pripravljala ljudstvo na upor proti fašizmu, je Tomažič strnil naloge komunistov v program, ki ga je partija sprejela, in ga februarja 1939 objavil v Delu. Program je med drugim predvideval združitev vsega delavskega razreda in sodelovanje širokih delovnih množic obeh tu živječih narodov, o

V krožku C.C.A. je KPI počastila spomin Tomažiča in tovarišev. Slavnostna govornika sta bila Marija Bernetič in Giovanni Postogna. Nastopil je TPPZ «Pinko Tomažič»

PREJELI SMO

Kot vsako leto smo se tudi letos udeležili proslave ob obletnici junaške smrti Pinka Tomažiča in tovarišev. Letos je bilo toliko bolj slovesno in pričevanje tovariša Postogne, ki je tudi sam okusil fašistični zapor, je pretreslo domala vseh. Nekaj pa se iz leta v leto ponavlja: «Kaj naj mladi vedo in razumejo, če niso nikoli poskusili? Jaz bi jim dal samo nekaj mesecev tistega življenja, da bi enkrat občutili, kako nam je bilo...» Take in podobne stavke se je tudi v nedeljo slišalo iz ust marsikaterih starejših oseb, ki je s orosenimi očmi poslušala govore in petje žalostnikov.

Res je, nismo poskusili, res je tudi, da marsičesa ne moremo razumeti, pričevanja tistih, ki so na lastni koži občutili krutost tiste zgodovinske dobe se nam včasih zdijo neverjetna in, dovolite, malo pretirana. Ker sami nismo nikoli poskusili. Toda, ali smo samo zaradi naših mladih let potrebni, da tudi sami enkrat okusimo teror fašističnega sodišča, mučenja in zapora? Ali ne okušamo že danes, seveda drugačnega, pa vendar terorja, ki je morda še hujši od onega izpred širidesetih let? Vi, bivši

obtoženci, borci in trpini, ste lahko upali v bodočnost, v boljše, lepše čase. In tudi dočakali ste jih, uživali, zaživel ste in trdo delali zato, da bomo mi, mladi, lahko boljše živeli. V kaj lahko upamo mi, mladi, ki nismo fašizma preživeli, kaj lahko pričakujemo od bodočnosti, ko preži nad nami drugačen teror, kot je bil nacifašizem in posebna sodišča? Teror nerazsodnega tehnološkega napredka tekma za jedrsko oborožitev, nevtronska bomba, ki najprej uniči vse, kar je živega, nam gotovo ne dajejo veliko upanja. Če se bo zgodilo, bomo ta teror okusili vsi, stari in mladi in nikomur od nas ne bo dano upati v boljšo bodočnost, nihče ne bo okusil lepote izbojevanje svobode. Za nami ne bo ničesar več, namesto svobodnega sonca, bo nad nami lebdela le smrtonosna oblak.

Zato mislim, da nam ni treba okušati črne preteklosti, naša bodočnost je že itak črna. In že to, da se mladi udeležujemo takih proslav, kot je bila nedeljska na openskem strelišču priča, da če že ne moremo razumeti, vsaj spoštujemo žrtve in trpljenje starejših generacij. Prav v njih pa je dolžnost, da v mlajših gojijo in vzbujajo to spoštovanje, česar pa ne bodo dosegli z ugotovitvami, kot je: «Kaj naj mladi razumejo...».

sledi podpis

(nadaljevanje s 5. strani)

čemer priča tudi sam Tomažičev proces.

Med ljudstvom je raslo nezadovoljstvo, ker se je zavedalo nevarnosti, ki jo je predstavljala zveza med Hitlerjem in Mussolinijem. Pripravljala se je druga svetovna vojna. Fašisti so se hoteli rešiti vseh nasprotnikov. Mobilizirali so vse policije; agenti OVRE in vohuni naj bi zaprli vse, ki so se upirali fašizmu, da bi fašizem lahko nemoteno pošiljal ljudstvo v vojno. Tako so rimski oblastniki že leta 1939 ukazali val aretacij po vsej Italiji in naročili posebnemu sodišču, naj s težkimi obsodbami zatire komunistično gibanje.

V naših krajih pa je fašizem že od svojega nastanka hotel podjarmiti delovno ljudstvo, Slovence pa uničiti z nasiljem, ustrahovanjem in umori. Drugi tržaški proces pomeni višek teh poskusov. Toda učinek je bil nasproten od pričakovanega. Ljudstvo se je zavedalo svojih moči. Ob junaškem zgledu Tomažiča in njegovih tovarišev je spoznalo svoje naloge; še tiste dni so letaki po mestu pozivali Slovence in Italijane k uporabi zoper fašizem in njegovo vojno. Po gozdovih so počili prvi partizanski strel. Hrvatje, Italijani in Slovenci so v skupni borbi s krvjo kovali svojim narodom bodočnost, ki bi v njej vladali družbeni pravičnost in enakopravnost svobodnih narodov. Navdihovali so jih ideali, ki so zanje darovali svoja mlada življenja Tomažič in njegovi tovariši, vodil jih je do zmage njihov zgled doslednosti in predanosti osvoboditvi delavcev in bratstva in enotnosti med narodi.

Večna slava spominu Tomažiča, Ivančiča, Bobka, Kosa in Vadrnala.

Poljska in Turčija: dvojna mera?

Poljska in Turčija. Primerjava se vsiljuje in terja odgovor. Bralci najbrž razumejo, na kaj mislimo. Pred letom dni je vojska nasilno prevzela oblast v Turčiji, ukinila državljanske in sindikalne pravice, zaprla na tisoče aktivistov, usmrtila na desetine skrajnežev, v isti sapi pa obljubila, da bo vrnila oblast demokratičnim silam, ko se bodo te streznile.

Tedaj so države zahodnega vojaško-političnega tabora, kateremu Turčija pripada, zaploskale generalom in poudarjale, da slednji «rešujejo demokracijo». Ni bilo protestov, niti ljudskih manifestacij. Za Turke ni nihče molil, kakor sedaj vsi molijo za Poljake.

Nihče? No, komunisti smo tudi tedaj obsodili vojaški državni udar in ga ožigosali. Tedaj smo bili povsem osamljeni.

Dosledno s svojimi stališči komunisti obsojamo «vojno stanje» na Poljskem in sodelujemo pri vseh pobudah, ki naj zares pripomorejo k obnovitvi demokratičnih odnosov in sporazumevanja na Poljskem. Pri tem so tembolj zavzeti, ker nam gre za interese poljskega delavskega razreda in, zakaj ne, tudi za dostojanstvo poljskih iskrenih komunistov. Zato pa nimamo prav nič skupnega s tistimi silami, ki so ploskale turškim generalom in sedaj pretakajo

krokodilje solze na Poljsko. Njihova nedoslednost je kričeč primer hinavstva, ko postaja merilo ogorčenja le njihov antikomunizem. V resnici se ti ljudje ne jočejo za izgubljenimi svoboščinami poljskih delavcev, pač pa bi radi prizadeli čimveč škode naprednim gibanjem na Zahodu. Če bi jim to uspelo, bi (seveda s slabo prikritim zadovoljstvom) ogorčeno pozdravljali tudi državljansko vojno na Poljskem ali poseg sil varšavskega pakta.

So tudi drugi, ki nas hočejo sedaj prepričati, da je bilo evropsko gibanje za mir in razorožitev «množična prevara». Prav nič, nasprotno. Gibanje za mir se nadaljuje in bo zahtevalo tudi povratek k demokratičnim svoboščinam na Poljskem. Mi smo prepričani, da evropsko gibanje za mir, katerega sestavni del smo, ni «filosovjetsko» ali «filoameriško», pač pa predvsem «protiblokovsko», kajti oboroževalna tekma, celinska napetost, politika ameriškega imperializma in sovjetskega hegemonizma slonijo na razdelitvi sveta v nasprotujoče si bloke. Prav obstoj blokov vsiljuje določena notranja pravila, s katerimi se nikakor ne strinjamo. Med temi pravili naj bi bila tudi «omejena suverenost», ki si jo je izmislil Brežnev, da bi nekako opravičil zasedbo

Češkoslovaške in opravičil nadaljnje sovjetsko vmešavanje v notranje zadeve zavezniških držav, nekako tako, kot «doktrina Monroe», po kateri naj bi se smele v zadeve vseh ameriških držav (Latinske in srednje Amerike) vmešavati samo ZDA kot «celinska velesila».

Ne, mi nismo za blokovsko delitev sveta, ki predstavlja eno najhujših ovir za mir in varnost narodov, kakor tudi oviro za vsak dejanski napredek na poti prenavljanja socializma na vzhodu in korenite spremembe družbenega reda na Zahodu.

Prepričani smo, da se evropsko pacifistično gibanje zaveda blokovske pogojenosti Poljske, obenem pa ga ne odobrava, ker ne odobrava obstoja blokov, ne NATO, ne Varšavskega pakta. Prepričani smo, da je perspektivni cilj vseh naprednih sil razpustitev blokov na vzhodu in zahodu. To pa je mogoče doseči le v vzdušju popuščenja napetosti in varnosti, razorožitve in sodelovanja. Samo v tem primeru bo mogoče vsiliti evropskim in drugim narodom spoznanje, da ima Evropa pravico biti raznolika, tako med socialističnimi, kakor med kapitalističnimi državami. Samo če bodo evropske in druge države varne ena pred drugo bodo lahko v celoti uresničile svojo pravico do neodvisnosti, suverenosti in različnosti.

Tudi Poljska, tudi Turčija... * * *

»Fašistov ne bom prosil milosti!«

Na drugem tržaškem procesu so na smrt obsodili pet mladih fantov, med njimi znanega komunista Pina Tomažiča

Letos mineva 40 let, odkar se je končal drugi tržaški proces in so na Opčinah ustrelili Pina Tomažiča ter 4 njegove tovariše. Leto dni pred napadom Italije na Jugoslavijo so fašisti aretirali v Slovenskem primorju in Trstu blizu 300 ljudi. Nekaj so jih po krajšem ali daljšem času izpustili iz preiskovalnega zapora, večino so jih internirali, 60 izročili posebnemu fašističnemu sodišču, ki je prišlo v Trst iz Rima in pod vodstvom generala fašistične milice Antonia Tringalia-Casanove organiziralo pompozni proces.

Proces je znan kot drugi tržaški proces, še bolj pa po vodilnih obtožnicah kot Čermeljev ali Tomažičev. Na nedeljo, 14. decembra 1941, ko se je po dvanajstih dneh končal proces, je posebno sodišče izreklo obsodbo 32 protifašistom. Devet so jih obsodili na smrt, štirim so kazen pozneje spremenili v dosmrtno ječo, drugim pa so naložili različne kazni od enega do 30 let težke ječe.

Fašistični tisk, ki je med sojenjem ustvarjal ozračje sovraštva, groženj in strahu, je ob koncu procesa na prvih straneh z največjimi črkami priobčil poročilo o smrtni obsodbi. Na smrt je bilo obsojenih pet mladih fantov: pek Viktor Bobek, tovarniški delavec Ivan Ivančič, kmeta Simon Kos in Ivan Vadnal in študent Pino Tomažič.

Grozeč mir je zavladal v močno zastraženem mestu, v katerega so med procesom pritegnili močne vojaške in policijske okrepitve iz vse Italije. Nemi so bili zidovi Coronea, za katerimi je 26-letni organizator naprednih tržaških množic, komunista Pino Tomažič preživel s tovariši poslednje ure kratkega, toda plodnega življenja. Na večer pred usmrtno je napisal poslednja pisma. V njih se je poslovil od družine, dekleta in partijskih tovarišev. Troje pisem, en sam dokument plemenite človečnosti, poštenja in junaške doslednosti. Tri poslednja pisma, ogledalo narodnega heroja Pina Tomažiča, ljubečega sina, prekaljenega revolucionarja, globoko čutečega mladega človeka.

Otroška in fantovska leta

Pino, sin Eme Coljeve iz Škrbine in Josipa Tomažiča iz Janeževega brda, se je rodil 20. marca 1915 v Trstu. Oče je moral na fronto, preden se mu je rodil sin, mati pa je z malim Pinom odšla v begunstvo kot tisoč drugih Primorcev. Tomažičevi so se

ponovno vrnili v Trst po prvi svetovni vojni.

Na tem ozemlju, imenovanem Julijska krajina, s katerim je zmagovita Antanta nagradila Italijo za vojaško sodelovanje na njeni strani, je bilo več kot pol prebivalcev slovenskega in hrvaškega rodu. Toda njihovih narodnostnih pravic niso zavarovali z mednarodnimi in meddržavnimi pogodbami, češ da jih bo ščitila demokratičnost Italije. Vendar ta tega ni zmogla niti ni hotela. Popuščala je šovinizmu italijanskega meščanstva, ki je, preplašeno zaradi revolucionarnega vrenja delavskih množic, v prebivalstvu druge narodnosti videlo le »slovansko boljševiško nevarnost«. Namesto da bi ustvarila razmere za demokratično in mirno sožitje Italijanov s slovensko in hrvaško skupnostjo, je z nacionalistično nestrpnostjo utirala pot fašizmu, ki je vseprek napadal kulturno-izobraževalne delavske ustanove, najbolj zagrizeno pa je bilo ravno v Julijski krajini.

Prvim fašističnim pogromom nad slovensko in hrvaško skupnostjo v Italiji je sledilo vse večje brezpravje. Slovenska in hrvaška skupnost v Italiji sta bili izpostavljeni načrtnemu raznarodovanju, nasilni asimilaciji in socialnemu izkoriščanju. Primorski Slovenci so se temu spočetka upirali v mejah zakonitosti in v okviru svojih političnih organizacij, ustanov in društev. Ko

pa jih je fašistična oblast razpustila in so izgubili vse legalne možnosti za obrambo svojih temeljnih narodnostnih, socialnih in človečanskih pravic, se je začel krepiti podtalni odpor. Gojila in razvijala ga je predvsem mladina, ki je bila najbolj dovzetna za človeško stisko in občutljiva za krivice, najbolj drzna in revolucionarna. Takrat je Pino Tomažič začel hoditi v osnovno šolo (še slovensko) in nato v srednjo. Takrat, okrog leta 1928, so verjetno tudi nastali njegovi prvi stiki; ki kljub preprostosti razodevajo čustvovanje in naro-

dnostno usmerjenost 13-letnega srednješolca.

Iz narodnjaka v borca za delavske pravice

Dom, razgibana tržaška delavska predmestja in slovenska kmečka okolica so v mladem Tomažiču zbudili nacionalno in socialno zavednost. Nanj so, poleg članov ožje družine, močno vplivali zlasti njegovi strici, zavedni Slovenci, tržaški delavci. Ko je fašistična vlada leta 1926 razpustila vsa slovenska društva, med njimi tudi Zvezo mladinskih društev, ki je bila središče protitalijanskega odpora, je nastala podtalna mladinska narodnjaška organizacija TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka). Nadela si je ime »revolucionarna organizacija Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini« in se kmalu razširila po vsej pokrajini. Z demonstrativnimi akcijami kot so bili požigi raznarodovalnih ustanov, in s posameznimi terorističnimi dejanji je hotela ustraševati fašiste, zbuditi pozornost javnosti za vprašanja slovenske manjšine v Italiji, med prebivalstvom pa zavest, da je odpor mogoč. Najbolj odločna je bila organizacija na Tržaškem, v kateri so bili mladi bojeviti protifašisti Ferdo Bidovec, Fran Marušič, Zvonimir Miloš, Vekoslav Španger, Lojze Valenčič, ki so organizirali bombni napad na tržaško fašistično sodišče Il Popolo di Trieste in so jih italijanske oblasti postavile pred izredno fašistično sodišče na znanem prvem tržaškem procesu.

Pino Tomažič je bil povezan z narodnimi revolucionarji in je stopil na pot dejavnega protifašizma in kasneje boja za socialno revolucijo. V to gibanje se je aktivno vključil po prvem tržaškem procesu, ko mu je bilo šestnajst let. Mario Kozman, njegov sošolec na tržaškem Institutio Commerciale Carli zatrjuje, da je tam leta 1931 delovala komunistična »celica, v kateri je bil tudi Pino Tomažič«. Marija Bernetič pa se spominja, da so leta 1931 na sestanku v Zgornji Kolonji sprejeli v zvezo mladih komunistov štiri mladeniče, med njimi Pina Tomažiča, in jim zaupali trose-nje protifašističnih letakov ter prenašanje ilegalnega glasila KPI »Delo«.

Tomažič je veliko bral in študiral, spoznaval je zgodovinsko zakonitost družbenega razvoja in vzroke nacionalnega in socialnega zatiranja slovenskega naroda. Oborožen z znanjem pa ni ostal le pri ugotavljanju stanja, temveč se je hrabro spoprijel z mračnimi silami nazadnjaštva in fašizma. Njegova prva akcija je bila pisanje in razdeljevanje protifašističnih letakov. Sedmega januarja 1932 so ga kot 17-letnega mladeniča aretirali s skupino mladih komunistov, vendar so ga, ker je bil mladenič, izpustili, a mu naprtli dveletno policijsko nadzorstvo. Vendar ga to ni prestrašilo in še isto leto je bil 1. maja znova aretiran. V tržaških zaporih se je še tesneje povezal s komunisti. Član stranke je postal leta 1934.

Lado Pohar

DELO - Ljubljana

nadaljevanje prihodnjič

KOMUNISTI OBSOJAMO

(Nadaljevanje z 2. strani)

govornosti, predvsem pa zaradi nezaupanja.

Pomembno vlogo je pri vseh teh dogodkih odigrala vodilna velesila vzhodnega bloka, Sovjetska zveza. Mednarodni položaj ji ni dopuščal, da bi zatrla »poljsko poletje« s silo, za vso silo pa je skušala ohraniti svoj vpliv in članstvo Poljske v njenem vojaškem zavezništvu. Obenem je skušala brzdati poljske komuniste, da bi se ne »predrznili« v svoji reformatorski sli.

Neprestani sovjetski pritiski so brez dvoma negativno vplivali na poljsko partijo, ki je bila dejansko ohromljena prav tedaj, ko bi morala zaživeti. Stisnjena je bila med sovjetskimi pritiski in množično kontestacijo »Solidarnosti«; v teh pogojih ni storila vsega, kar bi smela in mogla. Predvsem pa ni opravila svoje zgodovinske vloge: ni razširila temelje sistema s soglasjem širše palete družbenih in političnih sil.

Zdelo se je, da je to mogoče z oblikovanjem »fronte narodnega sporazumevanja«, za katero so se še prve dni novembra zavzemali Jaruzelski, katoliški primas Glemp in Lech Walesa. Toda »fronta narodnega sporazumevanja« ni mogla zaživeti zaradi zaviralne vloge radikalne struje v »Solidarnosti« in konzervativnih pritiskov v PZDP. Skratka, namesto »fronte narodnega sporazumevanja« se je na Poljskem uveljavljalo »narodno medsebojno nezaupanje«...

Sovjetski viri so medtem čedalje glasneje govorili, da se na Poljskem uveljavljajo »protirevolucionarne« sile. Je to res? To je zelo težko trditi, razen če ne bodo sovjetski teoretiki znali razložiti, kako je lahko delavski razred nosilec protirevolucionarnih interesov. Sama »Solidarnost«, ki je nastopala proti oblastem, ni zanikala socialističnih dosežkov. Ni zahtevala vračanja podjetij v roke zasebnih kapitalistov, niti ni zavračala ostalih značilnosti poljskega socializma. Je pa res, da se ni hotela lo-

titi samoupravljanja, čeprav ji je bilo ponujeno (resnici na ljubo, v omejenih oblikah).

* * *

V teh pogojih, torej, je general Jaruzelski, ki je medtem zamenjal Kanio na mestu generalnega sekretarja PZDP oklical »vojno stanje« v državi, preklical ustavne svoboščine in dejansko uvedel vojaški režim.

Udar v noči med soboto in nedeljo pa ima tudi nekatere svojstvene značilnosti, ki jih ne gre prezreti. Izveden je bil z očitnim in deklariranim namenom, da se prepreči spopad in ohrani — pa čeprav odložene — pogoje dogovarjanja. Obenem je značilno to, da je vojska prevzela oblast »brez PZDP«, torej brez partije, čeprav so generali in polkovniki vsi komunisti. Kaj namerava Jaruzelski s partijo? Ji je vzel dejansko oblast zato, da bi se hitreje prenovila?

In »Solidarnost«? Namerava režim generale Jaruzelskega sedaj voditi pogajanja s sindikalnim gibanjem? Kaj bo zahteval v zameno za preklic »vojnega stanja«?

To so vznemirljiva vprašanja, ki si jih postvljamo. Iskreno moramo povedati, da si ne želimo državljanske vojne na Poljskem, ki bi privedla samo do sovjetskega posega in še hujših posledic za svetovni mir.

Iskreno moramo povedati, da nam ostaja trohica upanja, da bo prevladala pri vseh (vojski, Solidarnosti, cerkvi in partiji) razsodnost in da bo udar v noči med soboto in nedeljo le hladna prha in klic k realizmu. Iskreno upamo, da se bo Poljska čimprej vrnila k lastni demokraciji, ki je sicer šepava in vendar boljša od kakršnegakoli vojaškega režima, četudi »patriotskega« ali »naprednega«. Iskreno upamo, da bodo poljske družbenopolitične sile razumele sicer napačno lekcijo ciničnega realizma in

skušale uresničiti v mejah možnosti ti isti dialog, za katerega se niso vedele in niso znale odločiti pred udarom.

Končno upamo, da bodo razumeli tragično lekcijo teh dni in zadnjih let poljski komunisti, ki nimajo pravice zavirati obnove, pa tudi nimajo pravice do umika: opraviti morajo svojo vlogo pri preoblikovanju poljskega sistema, v katerem samo sporazum osnovnih sil (partije, Solidarnosti, cerkve) lahko omogoči zadostno osnovo ljudskega soglasja in torej rešitev perečih in bridkih problemov današnjega in jutrišnjega dne.

Nam, komunistom na Zahodu, pa mora tragični primer Poljske še enkrat dokazati, kako važno je, da čutimo in dihamo z ljudskimi množicami, da izrazimo interese delovnih ljudi, da branimo demokracijo, pluralizem, samostojnost sindikatov, kulture in znanosti.

Končno pa moramo storiti tudi nekaj konkretnega, sedaj, takoj. Predvsem ne smemo nasedati silam, ki bi v imenu svojega načelnega nasprotovanja socializmu bile pripravljene žrtvovati tudi vse Poljake. Pač pa moramo napeti vse svoje sile in ves svoj mednarodni ugled, da bi se na Poljskem rešilo to, kar se rešiti da, predvsem pa rešiti pogoje za prenovitev poljske družbe in torej tudi drugih socialističnih držav.

Naše ni vmešavanje v notranje zadeve teh držav, kot menijo tudi nekateri tovariši, pač pa naša internacionalistična dolžnost. Kajti na kocki je zgodovinska utemeljenost socializma, ki mora dokazati, da je sposoben rešiti svoja kričeča protislovja po demokratični poti in z odločilnim sodelovanjem delovnih ljudi.

V DELU št. 20 je bil priložen vprašalnik o terorizmu. Nekateri tovariši so ga že izpolnili in nam ga vrnili, zato prosimo ostale, da nam ga v čimvečjem številu izpopolnijo in vrnejo.

UREDNIŠTVO

PRISPEVKI

Mihela Vremec z Opčin prispeva 2.000 lir
Ob poravnavi naročnine za leto 1982 prispeva Albino Čuk, Lakotiče 4.000 lir
V spomin na sina Rika, daruje Cena Malalan z Opčin 10.000 lir za sklad Dela.

DELO - glasilo KPI
za slovensko narodno manjšino

Direktor ALBIN ŠKERK

Ureja uredniški odbor

Odgovarja FERDI ZIDAR

Uredništvo in uprava:

Trst - Ulica Capitolina, 3

telef. 76.48.72, 74.40.47

Dopisništvo v Gorici: Ulica Locchi, 2

telef. 24.36

Poštni tekoči račun 11/7000

Letna naročnina 6.000 lir

Tisk: Tipolito Stella snc

Ulica Molino a Vento 72 - Trst